

'Vol leven en beweging'

Sport- en bewegingsgedrag van jongeren, 1975-1995

Hugo van der Poel en Stephan Raaijmakers¹

Summary

'Alive and kicking'

Sport and physical activity by young people, 1975-1995.

In the nineties, the level of participation in sports and physical activities by Dutch teenagers and young adults became a subject of growing political concern. Policy-makers started various projects aimed at increasing youngsters' levels of physical activity. This article addresses the question of whether there has been a decrease in participation in sports and physical activities by young people in the 12-29 year age group. Within this framework, data of the national Time Budget Survey are analyzed, covering the period 1975-1995. No indication is found that, during the last few decades, young people have abandoned sport at an earlier age (i.e. 14-15), nor has the level of physical activities declined. Sport-participation even proves to have increased during the observed period.

1. Inleiding

Jongeren sporten vooral omdat ze het leuk vinden. En dat ze sport leuk vinden is al lang zo, want zowel de sportparticipatie, als de tijd besteed aan sport bewegen zich al verschillende decennia op een hoog niveau. De laatste paar jaar echter, hebben we een groeiende onrust kunnen waarnemen over het sport- en bewegingsgedrag van jongeren.

In 1995 richt staatssecretaris Terpstra, onder wier verantwoordelijkheid de sport op dat moment valt, zich tot de *Raad voor het Jeugdbeleid* met het verzoek om haar van advies te dienen op het thema 'sport, jeugd en sociale cohesie'. 'Meer en meer signalen duiden erop dat minder jongeren sportief actief blijven', zo stelt ze in haar adviesaanvraag. En het zijn ook 'signalen over de slechte fysieke en psychische gezondheid van de jeugd' die de Tweede Kamer ertoe hebben gebracht de staatssecretarissen Netelenbos (Onderwijs) en Terpstra te vragen om een actieplan voor Lichamelijke Opvoeding en Sport (Raad voor het Jeugdbeleid (RJB), 1995: 63-64).

De *Raad voor het Jeugdbeleid* onderschrijft de bezorgdheid van de staatssecretaris en vraagt daarbij bijzondere aandacht voor de groep van 15 jaar en ouder. Zo stelt zij op grond van literatuuronderzoek: 'De omslag in de sportbeoefening bij 15/16 jaar is een verschijnsel dat al

jarenlang bestaat, maar verdient nu om twee belangrijke redenen wel extra aandacht. Ten eerste omdat de popularisering van de sport bij de jongste jeugd tot 15 jaar blijkbaar weinig effect heeft voor jongeren vanaf 15/16 jaar. Ten tweede blijkt dat de sportdeelname van deze leeftijdsgroep door de jaren heen zelfs gedaald is' (RJB, 1995: 73). Bij deze tweede opmerking verwijst zij naar het *Tijdbestedingsonderzoek* (TBO) uitgevoerd door het *Sociaal en Cultureel Planbureau* (SCP), met name naar de cijfers van 1990, zoals die zijn terug te vinden in het *Sociaal en Cultureel Rapport* 1992. Ook het *Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek* (AVO) van het CBS meldt voor de periode 1991-1995 weliswaar een stabilisatie van het deelnamepercentage bij de leeftijdsgroep van 6-14 jaar, maar een afname van de participatie bij de groepen 15-24 en 25-34 jaar van rond de 80 naar ongeveer 75 procent (SCP, 1996). In de in het jaar daarop geformuleerde beleidsnota van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), getiteld *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*, wordt wederom onderzoek aangehaald, waaruit zou blijken dat onder jongeren sprake is 'van bewegingsarmoede, ondanks de hoge sportparticipatie van de jongste jeugd' (VWS, 1996: 17).

Naar aanleiding van deze groeiende zorg over het sport- en bewegingsgedrag van jongeren start de rijksoverheid in 1996 met het project *Jeugd in Beweging*. In een folder van dit project wordt gesteld dat slechts 30 procent van de jongeren tussen 16 en 24 jaar voldoende lichamelijke actief is, volgens 'gezondheidscriteria', en dat een kwart zelfs helemaal niet actief is. 'Er lijkt zich in onze samenleving een cultureel klimaat te ontwikkelen waarin jeugdigen (te) weinig worden gemotiveerd om aan bewegen en sport te doen', zo wordt in dezelfde folder gesteld. Volgens de Miljoenennota voor 1998 wordt ten behoeve van het project *Jeugd in Beweging* het onderdeel sport op de begroting van VWS structureel met vijf miljoen gulden per jaar opgehoogd.

De discussie in de Tweede Kamer naar aanleiding van de nota *Wat sport beweegt* van staatssecretaris Terpstra, wordt gedomineerd door bezorgdheid over het sport- en bewegingsgedrag van jongeren, en men bezint zich op de wijze hoe de recente, negatieve ontwikkelingen te keren. Men denkt daarbij vooral aan de aanstelling van vakleerkrachten lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs, op grond van de veronderstelling dat dit zou kunnen leiden tot een hogere sportdeelname onder jongeren. Het idee slaat aan en zal het debat over de veronderstelde negatieve ontwikkelingen in sport- en bewegingsdeelname naar zich toe trekken. Zelfs de kroonprins verwaardigt zich in dit kader in een NOVA-interview met Paul Witteman (11 september 1997) zijn steun uit te spreken voor de vakleerkracht lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs.

2. Probleemstelling

Wat is er gebeurd? Hebben de jongeren massaal de voetbal ingeruild voor het computerspel? Verkeren ze in zo grote tijdnood, dat er geen tijd meer beschikbaar is voor het edele korfbalspel? En laten deze ontwikkelingen zich het sterkst gevoelen vanaf het vijftiende levensjaar? Zo

ja, welke zijn dan de oorzaken? En, is de invoering van vakleerkracht in het basisonderwijs inderdaad de oplossing van het probleem van de gesignaleerde bewegings- en sportarmoede?

Wanneer we het debat overzien kunnen we constateren dat de ontstane onrust haar aanleiding vindt in drie veronderstelde ontwikkelingen. Ontwikkelingen die nauw met elkaar samenhangen, maar die hier desalniettemin analytisch onderscheiden worden. Zo bestaat er bezorgdheid over teruglopende sportdeelname door jongeren (a), over toenemende bewegingsarmoede onder jongeren (b), respectievelijk over toenemende sportuitval rondom het vijftiende levensjaar (c). De aanstelling van een vakleerkracht moet in de eerste plaats tegenwicht bieden aan de laatste ontwikkeling, maar zal als zij daarin slaagt, op termijn vanzelf soelaas bieden bij de eerste twee knelpunten.

Doel van dit artikel is om inzicht te verschaffen in ontwikkelingen op het terrein van sportdeelname en bewegingsgedrag bij jongeren in het algemeen en van sportuitval in het bijzonder, teneinde na te gaan in hoeverre de onrust in beleidskringen ook empirisch gefundeerd is. Daartoe wordt de analyse ingekaderd aan de hand van de volgende vragen. De beschreven ontwikkelingen worden geproblematiseerd in de vraagstelling *in hoeverre er ook daadwerkelijk sprake is van veranderingen in het sport- en bewegingsgedrag van jongeren, zodanig dat (recentelijk) sprake is van afnemende sportdeelname, van een stijgende sportuitval, respectievelijk van een zich uitbreidende bewegingsarmoede?*

3. Data en concepten

Data. Voor een globaal inzicht in de ontwikkelingen in sportparticipatie kan een vergelijking in de tijd worden gemaakt van de (relatieve) omvang van het aantal jeugdleden in sportverenigingen (vergelijk Venekamp & Wolters, 1996, Venekamp, Wolters & Lenselink, 1997). Ook kan, zoals bij het Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek is gebeurd, aan een representatieve steekproef uit de Nederlandse bevolking op gezette tijden (AVO: om de vier jaar) gevraagd worden of zij in de voorbije periode (AVO: de afgelopen 12 maanden) aan een bepaalde sportactiviteit hebben deelgenomen. Evenals bij de registratie van de omvang van het aantal jeugdleden in sportverenigingen echter, wordt bij het AVO geen duidelijk beeld verschaft van de intensiteit waarmee gesport wordt. Bij beide registratiewijzen wordt namelijk geen onderscheid gemaakt tussen jongeren die jaarlijks slechts af en toe en/of kort sporten en jongeren die frequent en/of lang sporten. Inzicht in de *feitelijke gedragingen* kan wel verkregen worden aan de hand van periodiek herhaald tijdbestedingsonderzoek, zoals het *TijdBestedingsOnderzoek* (TBO) dat vanaf 1975 vijfjaarlijks is uitgevoerd onder regie van het SCP. In dat onderzoek noteren de respondenten gedurende een week (in oktober) in een dagboek van kwartier tot kwartier hun (vooraf gecodeerde) activiteiten. Gemiddeld genomen worden derhalve die respondenten geregistreerd die ook daadwerkelijk sporten, respondenten met een (zeer) lage sportfrequentie vallen buiten de waarneming.² In dit artikel zijn de relevante gegevens van elk van de vijf registratiejaren van het TBO gebruikt, inclusief die van 1995,

waarover de Raad voor het Jeugdbeleid nog niet kon beschikken. Daarbij zijn de jongeren onderverdeeld in vier leeftijdscategorieën: 12-14 jaar, 15-19 jaar, 20-24 jaar en 25-29 jaar.

Concepten. In deze studie is sportdeelname uiteengelegd in *sportparticipatie* (door te bezien wie in de betreffende week al dan niet tenminste één kwartier sport), in *aantal uren* sport per week en in het *aandeel* van sport in de totale hoeveelheid vrije tijd per week. *Sportuitval* in algemene zin is gedefinieerd als de participatiegraad van een bepaalde leeftijdscategorie minus de participatiegraad van (een van) de daaropvolgende (oudere) leeftijdscategorie(ën). *Bewegingsgedrag* laat zich niet rechtstreeks in tijdbudgetgegevens vatten. Bepaalde (categorieën van) activiteiten zijn echter bewegingsintensiever dan andere, zodat indirect verschuivingen in tijdbestedingspatronen wel degelijk inzicht kunnen verschaffen in het bewegingsgedrag van jongeren. In de betreffende paragraaf wordt hier nader op ingegaan.

De opbouw van het artikel is als volgt. In het eerste deel wordt gestart met het traceren van eventuele veranderingen in de *sportdeelname* (uiteengelegd in een drietal dimensies) van elk van de onderscheiden leeftijdscategorieën door de tijd heen (a). Vervolgens onderzoeken we de (veronderstelde) toename in de *sportuitval* rondom het vijftiende levensjaar (c). Als laatste stap in de beantwoording van de vraagstelling verbreden we de thematiek en gaan over naar *beweging* in het algemeen, waarbij we opnieuw de onderscheiden leeftijdscategorieën in de tijd vergelijken (b).

4. Sportparticipatie

Verslaggeving over ontwikkelingen in de sport neemt in de (tweejaarlijks verschijnende) Sociaal en Culturele Rapporten van het SCP een belangrijke plaats in. In het hoofdstuk dat in deze rapporten gewijd is aan 'Vrije tijd, media en cultuur' wordt gerapporteerd over ontwikkelingen in vrijetijdsbestedingen, waaronder de sportbeoefening. Bij elk van de onderscheiden vrijetijdscategorieën wordt de gemiddelde tijdsbesteding weergegeven. Bij de berekening van deze gemiddelden worden ook degenen betrokken die niet aan de betreffende vrijetijdsbesteding hadden deelgenomen. Voor een eerste indruk van de tijdsbesteding van bijvoorbeeld de *gehele* Nederlandse bevolking, van *alle* mannen, of van *iedereen* van 15 tot en met 19 jaar, et cetera, is de presentatie van een overall gemiddelde adequaat. De vraag is echter of een dergelijke invalshoek een voldoende genuanceerd beeld oplevert over het sportgedrag van jongeren, zodanig dat hierop toekomstig beleid afgestemd kan worden. Een voorbeeld. Wanneer uit de analyse naar voren was gekomen dat het gemiddeld aantal uren door jongeren besteed aan sport vanaf 1975 nagenoeg ongewijzigd is gebleven, kan het zeer wel zijn dat achter dit gemiddelde een steeds kleinere groep van sporters schuilgaat, die steeds langer sport. Het ligt dan ook in de rede om de analyse te beginnen met ontwikkelingen in de sportparticipatie om vervolgens de gemiddelde tijdsbesteding in kaart te brengen van diegenen die ook daadwerkelijk sporten.

Tabel 1: Sportparticipatie (in %), jongeren 12-29 jaar, 1975-1995

	1975	1980	1985	1990	1995
12-29 jaar	37,7 (190)	45,0 ^a (448)	48,4 ^a (555)	48,9 ^a (522)	50,8 ^{ab} (521)
12-14 jaar	61,0 (50)	65,0 (104)	66,9 (109)	55,5 (66)	72,5 ^d (100)
15-19 jaar	41,3 (69)	50,3 (155)	57,5 ^a (199)	59,4 ^{ab} (164)	59,4 ^{ab} (145)
20-24 jaar	35,1 (40)	33,6 (86)	37,1 (114)	45,7 ^{ab} (159)	42,4 ^b (132)
25-29 jaar	22,0 (31)	38,0 ^a (103)	40,5 ^a (134)	40,7 ^a (132)	43,4 ^b (144)

Bij de gepresenteerde percentages wordt een significant verschil (*chi-kwadraat toets, alpha=0,05*) tussen 1975 enerzijds en latere jaargangen anderzijds (in superscript) aangegeven met een 'a', tussen 1980 en latere jaargangen met een 'b', tussen 1985 en latere jaargangen met een 'c', en tussen 1990 en 1995 met een 'd'.

Tussen haakjes staat het aantal respondenten dat per week tenminste één kwartier sport.

BRON: TBO, 1975-1995.

In tabel 1 is vanaf 1975 de sportparticipatie van vier leeftijdscategorieën jongeren weergegeven. Wanneer we de sportparticipatie door de jaren heen bekijken, zien we dat van een recente terugval bij geen van de onderscheiden leeftijdscategorieën sprake is. De sportparticipatie is bij de jongste leeftijdscategorie het hoogst, met een 'terugval' tot 55,5 procent in 1990. De sportparticipatie in 1990 is echter *niet significant* lager dan in de voorgaande jaren. Wel onderscheidt het meetjaar 1990 zich significant van 1995, in welk jaar de sportparticipatie liefst 72,5 procent bedraagt. De overige leeftijdscategorieën laten zelfs geen incidentele teruggang in sportparticipatie noteren. Wanneer sprake is van significante veranderingen in de tijd, gaat het *steeds om een toename*. Zo ligt de sportparticipatie van 15-19 jarigen in 1985, 1990 en 1995 duidelijk hoger dan in 1975 en in 1990 en 1995 ook significant hoger dan in 1980. Bij de jongeren van 20-24 jaar ligt de sportparticipatie in 1990 hoger dan in 1975 en 1980, de sportparticipatie in het jaar 1995 is hier alleen significant hoger dan in 1980. Bij de oudste jongeren categorie ten slotte, kan onderscheid gemaakt worden tussen 1975 enerzijds en de daarop volgende periode anderzijds. Vanaf 1980 ligt de sportparticipatie van deze jongeren op een duidelijk hoger niveau dan in 1975; verder laten zich tussen de betreffende jaargangen in deze geen verschillen van betekenis optekenen.

Kortom, voorzover er reden bestaat voor ongerustheid omtrent het sportgedrag van jongeren, is deze in ieder geval niet gelegen in veranderingen in de participatie door jongeren in sport. Integendeel, in de loop van de beschouwde jaren nemen niet minder, maar juist steeds meer jongeren deel aan sportactiviteiten. Als volgende stap in de analyse gaan we dan ook na of de categorie jongeren die aangeeft wekelijks ten minste één kwartier te sporten, wellicht gemiddeld minder is gaan sporten.

5. Aantal uren sport

Analyse laat zien dat de spreiding van het aantal uren dat door jongeren per week aan sport wordt besteed geen normale verdeling kent. Zo ligt, bij alle sportende jongeren tezamen, de ondergrens van deelname aan sportactiviteiten op 0,25 uur, de bovengrens op 30,00 uur per week, terwijl de gemiddelde tijd besteed aan sport op zo'n 3,90 uur ligt. Er is bijgevolg sprake van een scheve verdeling met het lange uiteinde van de verdeling bij de hoge waarden. Tegelijkertijd ligt de top van de verdeling duidelijk hoger dan bij een normale verdeling het geval zou zijn geweest.

Tabel 2: Gemiddeld aantal uren sport per week, jongeren 12-29 jaar, 1975-1995

	1975	1980	1985	1990	1995
12-29 jaar	3,6 (190)	3,7 (448)	4,3 ^b (555)	3,7 ^c (522)	4,0 (521)
12-14 jaar	4,0 (50)	4,2 (104)	5,4 (109)	4,2 (66)	4,1 (100)
15-19 jaar	3,9 (69)	4,2 (155)	4,8 (199)	4,4 ^c (164)	4,9 ^d (145)
20-24 jaar	3,3 (40)	3,2 (86)	3,5 (114)	3,3 (159)	3,5 (132)
25-29 jaar	2,8 (31)	2,8 (103)	3,1 (134)	3,0 (132)	3,4 (144)

Bij de gepresenteerde percentages wordt een significant verschil (*t-toets*, $\alpha=0,05$) tussen 1975 enerzijds en latere jaargangen anderzijds (in superscript) aangegeven met een 'a', tussen 1980 en latere jaargangen met een 'b', tussen 1985 en latere jaargangen met een 'c', en tussen 1990 en 1995 met een 'd'.

De gemiddelden zijn gebaseerd op de tijdsbestedingen van de respondenten die per week tenminste één kwartier sporten (de betreffende aantallen staan tussen haakjes)

BRON: TBO, 1975-1995.

Teneinde bij eventuele verschillen in gemiddelde tijdsbesteding toch op significantie te kunnen toetsen is een transformatie toegepast door van de tijd besteed aan sport het logaritme te trekken met als basis 10. Tabel 2 heeft derhalve betrekking op het feitelijk (niet getransformeerde) aantal uren door jongeren besteed aan sport, de toetsing op significantie op het logaritme van deze tijdsbesteding.

Continuïteit, met deze term kan de uitkomst van deze deelanalyse gevat worden. *De jongeren die sporten zijn in de loop van de tijd niet meer gaan sporten, maar zeker ook niet minder.* Het jaar 1990 zorgt, althans bij de jongeren in de leeftijd van 15 tot en met 19 jaar, voor een rimpeling in dit gladde oppervlak van onveranderlijkheid. In dat jaar wordt namelijk door jongeren van 15-19 jaar duidelijk minder gesport dan in 1985. Het is dit tijdstip en deze leeftijds-categorie waaraan de Raad voor het Jeugd beleid refereert in haar advies aan de staatssecretaris. De 'terugval' zet echter niet door; 1995 laat al weer een significante toename zien waarbij aangesloten wordt bij het niveau van 1985.

6. Aandeel in de vrije tijd

Een *toename* van de sportparticipatie, *continuïteit* met betrekking tot het aantal uren dat gesport wordt; de mogelijkheid bestaat dat de ongerustheid over het sportgedrag indien niet in absolute, dan toch in relatieve termen geduid moet worden. Gedoeld wordt op het aandeel van de tijd besteed aan sport in de totale hoeveelheid vrije tijd per week. Wellicht dat dit aandeel in de tijd geringer is geworden.

Tabel 3 maakt echter onomwonden duidelijk dat ook dit laatste niet het geval is. Voor elke leeftijdscategorie afzonderlijk geldt dat *het aandeel van de tijd besteed aan sport in de totale hoeveelheid vrije tijd, in de loop van de tijd nagenoeg ongewijzigd is gebleven.*³ Gemiddeld wordt ruim 10 procent van de vrije tijd besteed aan sport, bij de jongeren van 15-19 jaar ligt dit aandeel zelfs op 13,9 procent. Hierbij moet worden aangetekend dat de hoeveelheid vrije tijd voor alle onderscheiden groepen iets is teruggelopen, het meest voor de categorie 15-19 jaar, van 45,6 uur in 1975 naar 41,3 uur in 1995.

7. Sportuitval

De sportparticipatie, het aantal uren dat wekelijks wordt besteed aan sport, noch het aandeel van de sportbeoefening in de totale vrije tijd blijken te wijzen in de richting van een veront-rustende tendens met betrekking tot het sportgedrag van jongeren. Hoe zit het in dit verband met de sportuitval rondom het vijftiende levensjaar?

De sportdeelname – ongeacht de wijze waarop deze is geoperationaliseerd – zou fors dalen na het vijftiende levensjaar. Het lidmaatschap van een sportvereniging bijvoorbeeld, valt volgens verschillende onderzoeken met zo'n 15-20 procent terug (Ter Bogt & Van Praag, 1992; Venekamp & Wolters, 1996). Het AVO laat daarbij zien dat dit verval lange tijd niet is toe-

genomen. Sinds het begin van de jaren negentig zou echter sprake zijn van een lichte stijging van de sportuitval (SCP, 1996).

Tabel 3: Aandeel van de tijd besteed aan sport in de totale hoeveelheid vrije tijd (in %), jongeren 12-29 jaar, 1975-1995

	1975	1980	1985	1990	1995
12-29 jaar	10,6 (190)	10,9 (448)	11,8 (555)	10,8 (522)	11,6 (521)
12-14 jaar	11,6 (50)	11,5 (104)	14,4 (109)	11,9 (66)	11,7 (100)
15-19 jaar	11,2 (69)	12,7 (155)	13,2 (199)	12,8 (164)	13,9 (145)
20-24 jaar	9,2 (40)	10,0 (86)	9,8 (114)	10,0 (159)	10,3 (132)
25-29 jaar	9,3 (31)	8,3 (103)	9,0 (134)	8,9 (132)	10,4 (144)

Bij de gepresenteerde percentages wordt een significant verschil (*t-toets*, $\alpha=0,05$) tussen 1975 enerzijds en latere jaargangen anderzijds (in superscript) aangegeven met een 'a', tussen 1980 en latere jaargangen met een 'b', tussen 1985 en latere jaargangen met een 'c', en tussen 1990 en 1995 met een 'd'.

De percentages zijn gebaseerd op de tijdsbesteding van de respondenten die per week tenminste één kwartier sporten (de betreffende aantallen staan tussen haakjes)

BRON: TBO, 1975-1995.

Om de omvang van een eventuele sportuitval te kunnen meten zouden we idealiter de beschikking moeten hebben over gegevens van het sportgedrag van dezelfde respondenten door de jaren heen. In de adviesaanvraag aan de Raad voor het Jeugdbeleid verwijst staatssecretaris Terpstra naar een dergelijk longitudinaal onderzoek, de *Amsterdam Growth Study* van Kemper (1995). In dit onderzoek werden 182 kinderen in Amsterdam vijftien jaar lang (van 1976 tot 1991) in hun fysieke en geestelijke ontwikkeling gevolgd. Deze studie bevat aanwijzingen dat een hoge mate van fysieke activiteit in de jeugd gepaard gaat met een hogere 'physical fitness' op latere leeftijd. Niettemin wordt in de conclusies gewaarschuwd voor 'broad generalizations' (ibid: 270). Dit houdt verband met het feit dat de onderzoekspopulatie niet de gehele Nederlandse jeugd representeert. 'Slechts' één cohort is in de tijd gevolgd. De bevindingen met betrekking tot deze groep kunnen derhalve bezwaarlijk veralgemeniseerd worden naar de tota-

le Nederlandse bevolking op het tijdstip van onderzoek, noch naar latere en/of eerdere generaties. Deze beperking van het onderzoek van Kemper et al. lijkt in de aangehaalde beleidsnota's uit het oog verloren te zijn.

Bij de tijdbudgetonderzoeken waar in onze studie gebruik van wordt gemaakt heeft geen monitoring plaatsgevonden van steeds dezelfde respondenten door de jaren heen: het gaat iedere keer om cross-secties uit de Nederlandse bevolking. Inzicht in de sportuitval kan niet-temin verkregen worden door de participatiegraad van een bepaalde leeftijdscategorie te vergelijken met de participatiegraad van de daaropvolgende, gemiddeld vijf jaar oudere leeftijdscategorie, *vijf jaar later*.

De vergelijking van verschillende leeftijdscategorieën vanuit een cohort-perspectief (zie Cobben & Hagenaars 1977), vraagt om een hernieuwde analyse van tabel 1 maar dan langs de ('noordwest-zuidoost') diagonalen. Een cohort kan gezien worden als een verzameling mensen die op hetzelfde moment in hun leven een belangrijke gebeurtenis meemaken (Ryder, 1968). Wat onder een belangrijke gebeurtenis verstaan moet worden kan breed opgevat worden, en zowel betrekking hebben op ontwikkelingspsychologische aspecten als op veranderingen in de directe omgeving (peer-groups), dan wel in de bredere maatschappelijke context van de betrokkenen. De Raad voor het Jeugdbeleid voert ter verklaring van de sportuitval rondom het vijftiende levensjaar een aantal redenen aan die in ieder geval een duidelijke adstructie vormen voor een samenspel van deze verschillende dimensies (RJB, 1995). De vraag die aan een dergelijke verklaring echter voorafgaat is of van een dergelijke sportuitval ook werkelijk sprake is, en zo ja, of deze recentelijk in omvang is toegenomen.

Tabel 4: Sportuitval van verschillende geboortecohorten (in %)

	1961-1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980
(12-14j.)				
-/-	10,7	7,5	7,5	-4,9
(15-19j.)				
(15-19j.)				
-/-	13,2	11,8	17,2	
(20-24j.)				
(20-24j.)				
-/-	-3,6	2,3		
(25-29j.)				

Tabel 4 vormt een bewerking van tabel 1. Degenen die in 1975 behoren tot de categorie jongeren van 12-14 jaar, in 1980 tot de categorie van 15-19 jaar, in 1985 tot de categorie van 20-24 jaar en in 1990 tot die van 24-29 jaar hebben met elkaar gemeen dat ze afkomstig zijn uit het geboortecohort 1961-1965. Tabel 4 beschrijft nu voor de vier geboortecohorten 1961-1965, 1966-1970, 1971-1975, en 1976-1980 de sportuitval rondom het vijftiende levensjaar. Voor de eerste drie van deze cohorten was het mogelijk om op basis van de beschikbare gege-

vens ook de sportuitval rondom het twintigste levensjaar, en voor de eerste twee geboortecohorten (1961-1965 en 1966-1970) eveneens die rondom het vijfentwintigste levensjaar in beeld te brengen.

De tabel laat zien dat de sportuitval rondom het vijftiende levensjaar voor het geboortecohort 1961-1965 10,7 procent bedroeg, voor de geboortecohorten 1966-1970 en 1971-1975 7,5 procent en voor het geboortecohort 1976-1980 -4,9 procent. Dit laatste cijfer wordt grotendeels bepaald door de incidentele teruggang in sportparticipatie van 12-14 jarigen in 1990 (zie tabel 1). Maar ook wanneer een dergelijke teruggang niet had plaatsgevonden hadden we kunnen constateren *dat met betrekking tot sportuitval van een toename in de tijd geen sprake is*.

Opvallend is verder dat bij de eerste drie onderscheiden geboortecohorten de *sportuitval rondom het twintigste levensjaar* op een hoger niveau ligt dan rondom het vijftiende levensjaar. Deze uitkomst plaatst, tezamen met de geconstateerde afname van sportuitval rondom het vijftiende levensjaar, vraagtekens bij de vanzelfsprekendheid waarmee in het debat over de sportparticipatie van jongeren, aan het vijftiende levensjaar een sleutelpositie toegekend wordt.⁴

8. Bewegingsgedrag

Het is denkbaar dat het sportgedrag van jongeren in de tijd niet of nauwelijks verandert, of zelfs intensiever wordt, terwijl tegelijkertijd de bewegingsarmoede toeneemt. Dit kan, wanneer in de rest van het dagelijkse leven bewegingsrijke activiteiten worden vervangen door bewegingsarme tijdsbestedingen, waarbij per saldo een verlies aan beweging optreedt. Wanneer een dergelijke ontwikkeling zich aftekent, ligt het voor de hand dat de aandacht van de overheid verschuift van het sportbeleid in enge zin naar een veel breder 'bewegingsprogramma' (vergeleijk Backx, Swinkels & Bol, 1994), en dat de jeugd eerst en vooral wordt opgeroepen *in beweging* te komen.

Helaas zijn geen onderzoeken voorhanden die een beeld verschaffen van (verschuivingen in) de bewegingsintensiteit van het activiteitenpatroon van de Nederlandse jongeren. Ook de TBO-data geven – althans rechtstreeks – geen kijk op deze problematiek. Indirect kan echter wel een globaal inzicht worden verkregen. De verbindende schakel vormt hierbij de aanname dat de mate van bewegingsintensiteit van een bepaalde activiteit recht evenredig is met de energie die nodig is om de betreffende activiteit uit te voeren. Nu bestaan voor een grote verscheidenheid aan activiteiten wetenschappelijke ervaringsgegevens op dit terrein. In de literatuur wordt daarbij de energiebehoefte doorgaans uitgedrukt als de voor een bepaalde activiteit *per minuut* benodigde hoeveelheid energie (in kcal/kJ). Door nu voor elke activiteit energiewaarden aan hoeveelheid bestede tijd te koppelen,⁵ kan zowel op individueel niveau als op groepsniveau inzicht in de dagelijkse bewegingsintensiteit worden verkregen.

Bovenstaande exercitie is voor de TBO-data uitgevoerd door de hoeveelheid aan iedere activiteit per dag (/week) bestede tijd te verbinden met energiewaarden uit het *Compendium of Physical Activities* van Ainsworth et al. (1993).⁶ Sommatie van het energieverbruik van alle activiteiten levert vervolgens de hoogte van het energieverbruik per dag (/week) op (tabel 5).⁷

Een probleem dat zich hierbij voordoet is dat de activiteitenclassificatie van het TBO deels meer, deels duidelijk minder specifiek is dan de categorisering die Ainsworth et al. hanteren. Als voorbeeld van dit laatste kan de activiteit arbeid aangehaald worden: terwijl in het Compendium arbeid verregaand gespecificeerd wordt, is in het dagboekgedeelte van het TBO volstaan met één code voor arbeid. Via de vragenlijst van het TBO kan arbeid wel nader gespecificeerd worden, de moeilijkheid is echter dat de vraagstelling in deze voor de vijf meetjaren niet dezelfde is. Een en ander betekent dat voor verschillende activiteiten (waaronder arbeid) een gemiddelde energiewaarde toegekend moest worden.⁸

Een ander probleem dat zich bij de gevolgde werkwijze aandient is dat de energiewaarden in het Compendium van Ainsworth et al. in absolute zin gebaseerd zijn op energieverbruik van volwassenen. De relatieve energiewaarden zijn voor volwassenen en kinderen echter dezelfde. De toekenning van energiewaarden van volwassenen aan jongeren is derhalve geoorloofd wanneer het energieverbruik per leeftijdsklasse geïndexeerd wordt. In tabel 5 is dit gebeurd door het energieverbruik (oftewel de bewegingsintensiteit) voor 1975 op 100 te stellen. De consequentie hiervan is dat de verschillende leeftijdsklassen qua mate van de bewegingsintensiteit niet met elkaar vergeleken kunnen worden. Zo mag op grond van tabel 5 niet geconcludeerd worden dat in 1995 het energieverbruik van 12-14 jarigen hoger is dan dat van bijvoorbeeld 15-19 jarigen.⁹

Tabel 5: Bewegingsintensiteit van jongeren van 12-29 jaar, 1975-1995 (geïndexeerd: 1975=100)

	1975	1980	1985	1990	1995
12-14 jaar	100,0 (82)	100,9 (160)	102,2 (163)	100,4 (119)	100,4 (138)
15-19 jaar	100,0 (167)	95,9 ^a (308)	95,8 ^a (346)	96,8 ^a (276)	95,3 ^a (244)
20-24 jaar	100,0 (114)	97,3 (257)	96,5 ^a (307)	96,7 ^a (348)	95,5 ^a (311)
25-29 jaar	100,0 (140)	98,8 (271)	101,4 ^b (331)	100,5 ^b (324)	102,2 ^b (332)

Bij de gepresenteerde percentages wordt een significant verschil (*t-toets*, $\alpha=0,05$) tussen 1975 enerzijds en latere jaargangen anderzijds (in superscript) aangegeven met een 'a', tussen 1980 en latere jaargangen met een 'b', tussen 1985 en latere jaargangen met een 'c', en tussen 1990 en 1995 met een 'd'.

Bij de berekening zijn ook de jongeren die niet sporten betrokken (het totaal aantal respondenten staat tussen haakjes)

Tabel 5 laat zien dat voorzover al van een groeiende bewegingsarmoede gesproken kan worden, deze zeker niet geldt voor twee van de vier onderscheiden leeftijdscategorieën. Zo kent de bewegingsintensiteit van het dagelijks activiteitenpatroon van de jongste leeftijdsklasse geen

fluctuaties van betekenis in de tijd, terwijl bij de oudste leeftijdsklasse, gerekend vanaf 1980, sprake is van een lichte toename.¹⁰ Voorts hebben de gegevens van de middelste leeftijdsklassen en die van de oudste leeftijdscategorie met elkaar gemeen, dat deze niet zozeer wijzen op een *continue* afname respectievelijk toename, maar op een significant onderscheid tussen een relatief stabiele periode (meerdere meetjaren) enerzijds en één eerder meetjaar anderzijds.

Duidelijk is in ieder geval dat op grond van de beschikbare gegevens niet tot een *recente* teruggang in de bewegingsintensiteit van het dagelijkse activiteitenpatroon van jongeren besloten kan worden, een conclusie die opgaat voor elk van de onderscheiden leeftijdsklassen. Ook met betrekking tot het dagelijks activiteitenpatroon van jongeren is daarom de slotsom, dat de afgelopen periode, zeker voor wat betreft het tijdvak 1985-1995, gekenmerkt wordt door een *grote mate van gelijkmatigheid*.

9. Conclusie en discussie

De vraagstelling of er daadwerkelijk veranderingen in het sport- en bewegingsgedrag van jongeren optreden, zodanig dat (recentelijk) sprake is van een afnemende sportdeelname, van een stijgende sportuitval, respectievelijk van een zich uitbreidende bewegingsarmoede, moet, op grond van de gepleegde analyses op tijdbudgetgegevens, ontkennend worden beantwoord.

De sportparticipatie beweegt zich in 1995 op een duidelijk hoger niveau dan in voorafgaande jaren. Gezien het gerealiseerde niveau van sportparticipatie bij de jongste leeftijdscategorie, lijkt zelfs de vraag gerechtvaardigd of daar de grenzen van het mogelijke niet in zicht zijn gekomen.

Tegelijkertijd heeft de analyse duidelijk gemaakt dat de gestegen sportparticipatie niet gepaard is gegaan met een afname van het aantal uren dat wekelijks wordt gesport. De jongeren die sporten zijn in de loop van de tijd weliswaar niet meer, maar ook niet minder gaan sporten. Verder is bij geen enkele van de onderscheiden leeftijdscategorieën het aandeel van de tijd besteed aan sport in de totale hoeveelheid vrije tijd per week afgenomen. De sport weet zich dus vooralsnog te handhaven in de (toenemende) concurrentie met alternatieve vrijetijd-bestedingsmogelijkheden.

Ook van een toename van de sportuitval rondom het vijftiende levensjaar blijkt geen sprake. De sportuitval rondom het vijftiende levensjaar neemt in de periode 1975-1995 zelfs af. Dezelfde analyse maakt ook duidelijk dat vraagtekens geplaatst moeten worden bij de vanzelfsprekendheid waarmee in het sportdebat over jongeren, aan het vijftiende levensjaar een sleutelpositie toegekend wordt. De sportuitval rondom het twintigste levensjaar blijkt namelijk op een duidelijk hoger niveau te liggen, een onderscheid dat in de loop van de tijd toegenomen is.

De uitkomsten van de analyse van het bewegingsgedrag ten slotte, geven evenmin aanleiding tot ongerustheid. Van een veronderstelde recente afname van de bewegingsintensiteit van het dagelijks bewegingspatroon is in ieder geval bij geen enkele van de geanalyseerde leeftijdscategorieën sprake. Zeker wanneer we het tijdvak 1985-1995 in ogenschouw nemen, kan gesproken worden van een grote gelijkmatigheid.

Concluderend kan in zijn algemeenheid worden gesteld dat de groeiende zorg over het sport- en bewegingsgedrag van jongeren niet door het tijdbestedingsonderzoek wordt geschraagd. Men krijgt eerder het idee dat het (jeugd-)sportbeleid juist heel succesvol is (geweest)! Toekomstig jeugdsportbeleid zal derhalve niet gericht moeten zijn op het goedmaken van eerder verloren gegaan terrein, maar op de continuering en mogelijke uitbouw van het bestaande beleid, waar succesvol.

Ons onderzoek maakt duidelijk dat de (her)intrede van de vakleerkracht lichamelijke opvoeding in het basisonderwijs haar legitimatie niet kan vinden in een afnemende sportdeelname en verminderde bewegingsintensiteit van het dagelijks activiteitenpatroon van jongeren. Met betrekking tot het laatste dient overigens de kanttekening geplaatst te worden dat in het voorliggende onderzoek niet de kwaliteit van de beweging onderzocht is. Met betrekking tot de *motorische dimensie* van activiteiten zou een (her)intrede van een vakleerkracht lichamelijke opvoeding wellicht wel gerechtvaardigd zijn, zij het dat het bijzonder problematisch zal blijken te zijn op dit aspect de huidige toestand van de Nederlandse jongeren retrospectief in de tijd te iken.

Ten slotte. De discrepantie tussen het beleidsdiscours en de werkelijkheid van alledag bevreemdt en roept op zijn minst twee, aan elkaar gerelateerde vragen op. In de eerste plaats de vraag naar het waarom van het 'succes' van vroeger beleid gericht op het sport- en bewegingsgedrag van jongeren. Natuurlijk, de gepresenteerde uitkomsten hebben betrekking op *alle* Nederlandse jongeren in de leeftijd van 12 tot en met 29 jaar, zodat niet uitgesloten is dat bij bepaalde subcategorieën jongeren wel degelijk achterstandssituaties bestaan. Wanneer dit het geval is betekent dit echter tegelijkertijd dat het sport- en bewegingsgedrag van andere groepen jongeren juist op een nog hoger niveau moet liggen. Welke zijn de succesfactoren achter vroeger beleid? In hoeverre is daarbij sprake van structurele dan wel toevallige factoren op lokaal, regionaal, respectievelijk op nationaal niveau? Inzicht in deze factoren kan ertoe bijdragen dat positieve gewenste ontwikkelingen verder uitgebouwd worden en helpen eventuele achterstandssituaties ten goede te keren.

In de tweede plaats kan de vraag gesteld worden waarom het denken op beleidsniveau over het sport- en bewegingsgedrag van jongeren de afgelopen jaren, in weerwil van feitelijke ontwikkelingen, primair is geschied in termen van bedreigingen en neergang. Wellicht dat de wetenschap hier ten dele de hand in eigen boezem moet steken. Gedoeld wordt op het feit dat naar beleid toe de beperkingen van de geraadpleegde gegevensbestanden niet altijd expliciet gemaakt zijn. Zo is het zeer wel mogelijk dat de 'neergang' die het AVO registreert enkel incidentele sporters betreft (zie de paragraaf *Data en concepten*). Daarnaast was te voorzien dat de 'terugval' in het gemiddeld aantal uren sport per week, waarvan het Sociaal en Cultureel Rapport 1992 voor 1990 melding maakt, gezien het geringe aantal meetjaren bezwaarlijk kon worden geduid als een *ontwikkeling*. De vraag is echter of het beleid wel gevoelig was geweest voor dergelijke nuanceringen. In de jaren negentig is immers allengs een klimaat ontstaan waarin zorg over de jeugd openlijker en krachtiger uitgesproken wordt. Terwijl op de drempel van de jaren negentig Ter Bogt en Van Praag nog signaleren 'dat voor het overgrote deel van de jongeren de overgang naar volwassenheid harmonisch verloopt en dat slechts een kleine

minderheid probleemgedrag vertoont' (Ter Bogt & Van Praag, 1992), worden in de verdere loop van de jaren negentig jongeren echter in toenemende mate geassocieerd met geweld, alcohol en drugs (Hoogerwerf, 1996). Mogelijkerwijs heeft deze in toenemende mate negatieve beeldvorming rondom jongeren, de interpretatie van ogenschijnlijk 'tegenvallende cijfers' met betrekking tot sport- en bewegingsgedrag gekleurd;¹¹ 'tegenvallende cijfers' die des te meer klemden daar sport ook een functie heeft in de *sociale binding van jongeren*. Het zal inmiddels duidelijk zijn dat de betreffende beeldvorming, althans voor wat betreft het sport- en bewegingsgedrag, niet overeenkomt met de werkelijkheid van alledag. Jongeren zitten (vooralsnog) 'vol leven en beweging'.

Noten

1. Hugo van der Poel en Stephan Raaijmakers zijn verbonden aan de vakgroep Vrijtijdwetenschappen van de Katholieke Universiteit Brabant, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, tel.: 013-4662208, respectievelijk -2918, email: H.J.J.vdrPoel@kub.nl, respectievelijk S.F.J.M.Raaijmakers@kub.nl. De auteurs willen Ben Pelzer bedanken voor zijn bijdrage.
2. Gezien de omvang van de steekproef (1995: 3227) mag aangenomen worden dat de respondenten die gedurende de registratieweek toevallig niet aan sport deden, wegmiddelen tegen de respondenten die in de betreffende week toevallig wel aan sportactiviteiten deelnamen.
3. Ook hier was omwille van een toetsing op significantie van verschillen een transformatie noodzakelijk: van 'het aandeel van de tijd besteed aan sport in de totale hoeveelheid vrije tijd' is eveneens de log 10 getrokken. De gepresenteerde cijfers (in tabel 3) zijn echter niet getransformeerd.
4. Het spreekt voor zich dat om een preciezer inzicht te krijgen in het verloop van de sportparticipatie van jongeren een analyse gewenst is op het niveau van jaren in plaats van jaarklassen.
5. Bedacht moet worden dat het bij de betreffende energiewaarden gaat om gemiddelden. Ainsworth et al. merken op dat tussen individuen grote verschillen kunnen bestaan met betrekking tot de intensiteit waarmee activiteiten uitgevoerd worden, een probleem dat vooral opgeld zal doen bij kleine steekproeven. Zie voor beperkingen met betrekking tot het gebruik van MET-waarden in onderzoek Ainsworth et al. (1993: 73).
6. Het Voorlichtingsbureau voor de Voeding te Den Haag is voornemens het Compendium van Ainsworth e.a. te gaan gebruiken als de tabel van energiebesteding.
7. Strikt genomen moeten de waarden in het Compendium niet absoluut geduid worden daar het hier om zogenaamde MET-waarden gaat: de factor waarmee de ruststofwisseling vermenigvuldigd moet worden. De ruststofwisseling is echter wel 'geijkt': als uitgangspunt is 'sitting quietly' genomen, een activiteit die gemiddeld één kilocalorie per minuut vraagt.
8. De consequentie hiervan is dat verschuivingen in de aard van de betreffende activiteit (zoals bijvoorbeeld arbeid) niet gemeten worden en derhalve ook niet de hiermee gepaard gaande veranderingen in energie-aanspraak.
9. De cijfers van tabel 5 zijn gebaseerd op de tijdsbesteding van jongeren gedurende een hele week.
10. In vergelijking tot de overige leeftijdsklassen neemt arbeid in het dagelijks leven van de oudste leeftijdscategorie een duidelijk meer centrale plaats in. In het licht van eerdere opmerkingen (zie noot 8) over mogelijke veranderingen in de aard van arbeid in de richting van een lager energieverbruik is het dan ook opvallend dat de bewegingsintensiteit van het dagelijks activiteitenpatroon van deze leeftijdscategorie niet is afgenomen.
11. Zie bijvoorbeeld de waarschuwing van Kemper voor 'een brede veralgemenisering' van zijn onderzoeksuitkomsten (Kemper, 1995: 270).

Literatuur

- Ainsworth, B., Haskell, W., Leon, A., Jacobs jr., D., Montoye, H., Sallis, J., & Paffenbarger, R. (1993). Compendium of physical activities: classification of energy costs of human physical activities. *Medicine and Science in Sports and Exercise* 25 (1).
- Backx, F.J.G., Swinkels, H., & Bol. E. (1994). Hoe lichamelijk (in)actief zijn Nederlandse volwassenen in hun vrije tijd? *Maandbericht Gezondheidsstatistiek* 13 (3), pp. 4-16.
- Bogt, T.F.M. ter, & Van Praag, C.S. (1992). *Jongeren op de drempel van de jaren negentig*. Rijswijk: SCP.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (1992). Ontwikkelingen in sportdeelname. *Sociaal-culturele Berichten 1992-16*. Voorburg/Heerlen: CBS.
- Cobben, N. & Hagens, J. (1977). Enkele analysetechnieken voor het bepalen van effecten van leeftijd, kohort en periode. *Sociale Wetenschappen* 20 (1).
- Jeugd in Beweging*. (z.j.) Brochure van de projectgroep Jeugd in Beweging. Arnhem.
- Hoogerwerf, A. (1996). *Geweld in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Kemper, H.C.G. (red.) (1995). *The Amsterdam growth study. A longitudinal analysis of health, fitness, and lifestyle*. Champaign, Ill.: Human Kinetics.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) (1996). *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid*. 's-Gravenhage: Sdu.
- Raad voor het Jeugdbeleid (RJB) (1995). *Jeugd in beweging. Sport is plezier waar je gezond van wordt*. Utrecht: SWP.
- Ryder, N. (1968). Cohort Analysis. *International Encyclopedia of the Social Sciences* bd. 3. New York: pp. 546-550.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (1992). *Sociaal en Cultureel Rapport 1992*. Rijswijk: SCP.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (1996). *Sociaal en Cultureel Rapport 1996*. Rijswijk: SCP.
- Venekamp, G.J. & Wolters, M. (1996). *Sporters in cijfers 1978-1994. Ledentalontwikkeling van NOC*NSF-lidorganisaties*. Arnhem: NOC*NSF.
- Venekamp, G.J., Wolters, M., & Lenslink, E. (1997). *Ledental NOC*NSF over 1996*. Arnhem: NOC*NSF.